

«Թատրոնի մարդուց, բարեկամ Գևորգ, թատրոնի մարդու համար
դրել մի վերտառություն, այն էլ՝ թատրոնին նվիրված այս գրքի վրա,
ոչ հեշտ է, ոչ տեղին... քանի որ ասում եմ— և ինքս գիտեմ այդ,—
թե իրերի բերմամբ թատրոնը գնում է դեպի անէություն: Սխալ է այդ:
Այլ կյանքը, որ հակամետ էր թատրոնի դառնալու, այնքան արագ է դառ-
նում այդ և արդեն դարձավ, որ մարդը բացահայտ դերասան է այս
ընդարձակ բեմում: Երևույթն այս գուցե սպանի թատրոնին կամ դե-
րասանին իր անհատական իմաստով, բայց ընդհանրական իմաստով
մեկի տեղ հիմա կունենանք հաղթաներ...

Միլիոններ... ահա թե ինչու, պնդիր գոտի՜դ Գևորգ, զի քո նա-
խորդները բացառություն էին բոլորի մեջ, իսկ հիմա, դո՛ւ և քեզ նման-
ները մասը կլինեք մի ամբողջության ուղեք կամ շուղեք:

Եվ հարց է ծագում, թե ո՞րն է դերագնիվ՝ մեկը լինել բոլորի՞
համար իր ինքնության գիտակցությամբ, թե լինել բոլորից մեկը...
այնպես բնազդմամբ, իրերի բերմամբ առանց ինքնագիտակցության
փրկարար առարկայության:

Խորհիր այդ մասին:

Եվ եթե հանդիպենք մի այլ մոլորակում, ես հին դերասան, իսկ
դու նոր, կասես ինձ թե ո՞րն է լավագույնը այս երկու վիճակներից.
որոնց դժբախտաբար ենթակա ենք միայն:

Վահրամ Փափազյան»

ՎԿԱՅՈՒՄ ԵՆ ՓԱՍՏԱԹՂԹԵՐԸ

Հաղորդում ԲԱԽՏԻԱՐ ՀՈՎԱԿԻՄՅԱՆԻ

Վահրամ Փափազյանը համաշխարհային համբավ է ստացել որ-
պես շեքսպիրյան թատրոնի դերասան, իր բեմական երկարատև գոր-
ծունեության ընթացքում շունչ ու կենդանություն տալով մեծ դրամա-
տուրգի այնպիսի հանրաճանաչ կերպարների, ինչպիսիք են՝ Օթելլոն,
Համլետը, Արքա Լիրը, Մակբեթը, Ռոմեոն, Բասանիոն և ուրիշներ:

Փափազյանի արվեստը աշխարհագրական սահմաններ չընդգրկող
երևույթ է, թերևս, բացառիկ երևույթ համաշխարհային թատրոնի պատ-
մության մեջ: Չէ՞ որ Փափազյանը խաղացել է Ջիբլարթաբից մինչև
Կամչատկա, Մուրմանսկից մինչև Թեհրան, Անգլիայից մինչև Եգիպ-

տոս, Եվրոպայի, Ասիայի ու Աֆրիկայի հարյուրավոր մեծ ու փոքր քաղաքներում ու գյուղերում: Եվ մի քանի լեզվով: Սակայն, ինչպիսի ընդգրկում էլ որ ունեցել է նրա խաղը, ինչ լեզվով էլ որ հանդես է եկել նա, միշտ և ամենուրեք Փափազյանը բարձր է պահել իր ժողովրդի անունը: Իր նամակներից մեկում այս առթիվ նա գրել է. «Ես հայ եմ ծնվել, հայ էլ կմեռնեմ... Ես մշտապես չեմ աշխատել Հայաստանում, բայց աշխատել եմ մեր Մեծ Միության բոլոր քաղաքներում, բայց և այնպես ես միշտ հայ եմ մնացել և իմ հաջողությունը միշտ եղել է հայ արտիստի հաջողություն»:

Ահա նույն՝ 1939 թվականի մի այլ վկայություն, տրևալի է հիմնավորում ու խորացնում մեծ ընդգրկումների Փափազյանին: Նա գրել է. «Վլադիվոստոկից մինչև Կիև, Մուրմանսկից մինչև Օդեսա, Փարիզից մինչև Եգիպտոս, երկրագնդի բոլոր ճամփաներին, ինչ լեզվով էլ որ ես խաղացել եմ, եթե դափնիների ինչ-որ մաս եմ ստացել, որպես արտիստ, ապա դրանց մի մասը եղել են իմ հարազատ Հայաստանի ժողովրդական արվեստի դափնիները, քանի որ այնպիսի մի արտիստ, որպիսին ես եմ, որտեղ էլ որ աշխատել է, ինչ լեզվով էլ որ հանդես է եկել, ցանկացել է այդ, թե ոչ, նա միշտ աշխատել է իր ժողովրդի փառքի համար»:

Եվ այսօր, պատմություն դարձած Փափազյանի հիշատակին անդրադառնալիս, նրա արխիվի անտիպ նյութերից, որոնք պահվում են Հայաստանի դրականության և արվեստի թանգարանի թատերական բաժնում, ուզում ենք ընթերցողներին ներկայացնել որոշ փաստեր ու վերկայություններ, որոնք վերաբերում են շեքսպիրյան թատերական աշխարհում կատարած նրա գործունեությանը, բնութագրում նրան որպես քաղաքացու և արտիստի:

Մեծ գործունեության և մեծ շփումների տեր դերասանի հետ խաղալու, նրա օգնությանը դիմելու մասին բազմաթիվ փաստաթղթեր են հասել մեզ: Հիշատակենք դրանցից մի քանիսը: Ռուս դերասանուհի Ա. Կամենեց-Սաֆնովան, դիմելով Փափազյանին, գրել է. «Ես տարեց դերասանուհի եմ... բայց իմ մեջ դեռևս վառվում է գեղարվեստական ճամբարտության կայծը: Ներկայումս Դուբ միակն եք, բացի Ստանիսլավսկուց, նրա անկեղծ կիրառողը: Ես երջանիկ կլինեի, եթե երբեք Դուբ ծեր կանանց կարիք ունենայիք, ես Ձեզ համար կխաղայի, իհարկե, առանց վարձատրության և ոչ մեկ անգամ, այլ մշտապես»:

Փափազյանի հետ Օֆելիա կամ Դեզդեմոնա խաղալու ցանկություն

է հայտնել նաև դերասանուհի Սոֆյա Լեինա-Շեստովան՝ հիշեցնելով, որ Մոսկվան ծաղավի է նրա Համլետին:

Հետաքրքրական է Փափազյան-Օթեկո, Գրիգորի Գե-Յազո միասին խաղալու մտադրությունը, որ նրանց մեջ ծագել է 1928 թվականին: Գեի նամակում այս առթիվ կարդում ենք. «Ձեզ հետ միասին մենք, իրոք, կարող ենք մեծ գործ կատարել ոչ միայն ՍՍՀՄ-ում, այլև արտասահմանում: Մեկս մյուսին հնարավորություն տալով հանդես գալու սիրած դերերում, օգնելով մեկս մյուսին, մենք կարող ենք հնարավորություն ստեղծել միասին հանդես գալու 3—4 ներկայացման մեջ, ինչպես հանդես էին գալիս Ադելհայմները...

Վերջին անգամ ես Յազո խաղացել եմ Թումազո Սալվինիի հետ, երբ նա եկել էր մեզ մոտ՝ Պետերբուրգ, Ալեքսանդրինյան թատրոն: Ինչպես խոսում էին և մամուլում գրում, այդպիսի դույզախաղ այս պիեսում Ռուսաստանում դեռ չէր եղել: Գերմանիայում Բառնայր հանդես է եկել Պոստարտի հետ, բայց և նրանք ունեին հիանալի արտիստուհի: Նրա ազդանունը չեմ հիշում: Եկող ձմեռ տոնելով իմ հորեղանը, ես կվերցնեի մի տարվա արձակուրդ, կգայի Քիֆլիս և մենք կունենայինք իսկական դերասանական շրջադարձություն, թեկուզ դեպի Ամերիկա»:

Մեզ անհայտ է, հաջողվել է բեմի այս երկու խոշոր վարպետների համատեղ ելույթը, թե ոչ, բայց ցանկությունն ինքնին շատ բան է ասում երկու մեծությունների ստեղծագործական համագործակցության մասին:

Փափազյանի մեծությունը հավաստող, եվրոպայում վստահությունը հանդես գալու առաջարկով և Սովետական Հայաստանի արվեստը ներկայացնելու քաջալերական խոսքերով է տոգորված թատերական գործիչ Աննա Բուդաղյանի նամակը, որ գրել է Փարիզից 1928-ի հունվարին: Նամակում գրված է. «Այստեղ ամեն պետություն յուր լավագույն արտիստին ուղարկում է խաղալու ֆրանսիացիների հետ և վճարում է նույնիսկ, որպեսզի պրոպագանդ անե իր երկրի համար: Ես կարծում եմ, որ նույնը պետք է անել և Ձեզ հետ... Ես չգիտեմ ինչպես է նալում մեր Երևանի կառավարությունը այդ հարցին, սակայն շատ ցանկալի կլինեի մեզ համար մի այդպիսի բան անել: Յուր տալ եվրոպացիներին, որ խորհրդային Հայաստանում այլևս գոյություն չունեն սուգ ու լաց, մերկ դիակներ (ինչ էր դաշնակների օրերին), այլ խորհրդային Հայաստանը այժմ օր-օրի վրա հասունանում է խաղաղ, անդորր և շառագունված հորիզոնից կենսարար կարմիր արևն է պայծառ ու զվարթ

ծագել... Թող տեսնեն և հիանան, որովհետև ես գրեթե ամեն գիշեր լինում եմ սրանց՝ ֆրանսիացիների ներկայացումներին, ես հավատացնում եմ Ձեզ, որ Ձեր Դոն-ժուանը, Ձեր Օթելլոն, Ձեր Կորրադոն, սրբանք չունեն։ Ես չգիտեմ, որքան եք Դուք հառաջադիմել այս 10-ը տարում, բայց ա՛յն Փափաղյանը, որ խաղում էր այն ժամանակ, պարզե-րես կարող է խաղալ Ֆրանսիայի, Փարիզի ամենաընտիր դերասանների հետ»։

Եվ Փափաղյանը զնաց Փարիզ։ 1932-ին հայ և ֆրանսիացի դերասանների հետ նա խաղաց «Համլետ» և «Օթելլո», ցույց տալով սովետական դերասանի ոչ միայն վարպետությունը, այլև այդ հանրաճանաչ կերպարների ինքնատիպ մի մեկնաբանություն, որի հիմքում ընկած էր մարդկայնության բարձր գաղափարներ՝ սոցիալական ընդգրկումով։

Ամենուրեք բարձր է գնահատվել Փափաղյանի արվեստը։ Նրա ներկատմամբ սերը դրսևորվել է և՛ հանդիսատեսների նամակներում, և՛ թատերախոսների ռեցենզիաներում։ Բայց կա գնահատության այլ միջոց ևս, որից մեկը բերում ենք այստեղ։ Դա ուկրաինացի մեծ բանաստեղծ և հայ ժողովրդի բարեկամ Պավլո Տիշինայի նամակն է՝ գրված 1949-ին, Ահա այն.

«Շատ հարգելի և թանկագին ժողովրդական մեր արտիստ
Վահրամ Կ. Փափաղյան

Ձեր նամակը ես ստացել եմ։ Նրա մեջ շատ ջերմություն և սեր կա դեպի ուկրաինական կուլտուրան և ես լիովին բաժանում եմ մոսկովյան դրամատիկ անսամբլով Ուկրաինա գալու Ձեր ցանկությունը։ Ուստի, Ձեր նամակից քաղվածքը ես իսկույն ևեթ հանձնեցի ՈւՍՍՀ արվեստի գործերի կոմիտեի նախագահ Նիկոլայ Պետրովիչ Պոշչինին։ Դրանից բացի, ես զանգահարել եմ նաև բաժին՝ այդ հարցի առթիվ։ Կարծում եմ, որ կոմիտեն չի ուշացնի Ձեր պատասխանը։

Ողջույններով՝ Պ. Տիշինա»

Փափաղյանը շատ է հանդես եկել Ուկրաինայում։ Նրան տեսնողներն այսօր էլ խորին ափնածանքով են խոսում նրա արվեստի ու վարպետության մասին։

1925 թվականին, երբ Փափաղյանը Օթելլո է խաղացել Խարկովում, հոգեբան-պրոֆեսոր Իսահակ Տուրկելտաուրը «Երեկոյան ռադիո» թերթիկում նրա մասին գրել է. «Առանց չափազանցության կարելի է ասել, որ Փափաղյանը մեր ժամանակի լավագույն Օթելլոներից մեկն է։

քաղցած ենք, տվեք մեզ իսկական հաց — Շեքսպիրին, Շիլլերին, Գոլ-դոնիին և Մոլիերին»:

Գրեթե նույն միտքն է արտահայտված մի այլ լենինգրադցու՝ հան-դիսատես Տատյանա Կաբարովայի նամակում, որ նա գրել է 1938-ին: «Մամլրի կերպարը,— գրել է նա,— հասարակ ու հպարտ է, դյուրա-հավատ ու լիարյուն, հավատարիմ իրեն: Ձեր ավարտուն և դրվագված արվեստը մեզ համար արժեքավոր է և նրանով, որ անմիջական հա-ճույք պատճառելով մասսայականացնում է համաշխարհային գրակա-նության կլասիկներին, որ այնպես անհրաժեշտ է մեզ... Ափսոս միայն, որ հազվադեպ և քիչ ենք տեսնում Ձեզ: Մի՞թե Համլետը, Մակբեթը, Մոորը Ձեր դերերը չեն»:

Եվ այսպես՝ դատողություններ, դիտողություններ, տպավորու-թյուններ, առաջարկություններ, ցանկություններ, զնահատություններ, պահանջներ, մի հանգամանք, որ ինչպես ժողովրդական առածն է ա-սում, ում ինչքան շատ է տրված, նրանից ավելի շատ է պահանջվում: Փափազյանը գոհացրեց ամենքին, բայց նրա մի ցանկությունը անկա-տար մնաց: Նա չհասցրեց Օթելլո խաղալ արաբերեն, որի կենսագործ-ման համար ջանք չի խնայել նրա մեծ երկրպագու, շեքսպիրագետ և ու-ժիսոր Հովհաննես Փիլիկյանը:

ՄԻ ԷՋ ՓԱՓԱԶՅԱՆԻ ԿՅԱՆՔԻ ՊԱՏԵՐԱԶՄԱԿԱՆ ՕՐԵՐԻՑ

Հաղորդում ԼՈՒՍԻԿ ԱՔԵՂՅԱՆԻ

Փափազյանի արխիվում պահպանվել է հինգ մեքենագիր էջ, գրե-ված ռուսերեն՝ «Շեքսպիրը խորհրդային երկրում»: Սա կամ ճառ է, որ ասվել է ռադիոյով, կամ էլ հոդված, գրված արտասահման ուղար-կելու նպատակով: Երկուսից որն է, հայտնի չէ: Հայտնի է սակայն, որ գրվել է Հայրենական պատերազմի օրերին: Այն ժամանակ, երբ ֆաշիստական զորքերի դեմ խորհրդային ժողովուրդը հավաքագրում էր իր բոլոր ուժերը, Մոսկվայի փողոցներում փակցվեցին գունավոր ա-ֆիշներ, վրան մի հանրածանոթ անուն՝ «Շեքսպիր»: Աֆիշը հայտնում էր, որ հուլիսի 12-ի երեկոյան, Զայկովսկու անվան նորակառույց հա-մերգային սրահում կազմակերպվում է մեծ երեկո, որտեղ տեսարան-ներ են խաղացվելու Շեքսպիրի ողբերգություններից ու կատակերգու-